

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII

CONSILIUL NAȚIONAL PENTRU CURRICULUM

PROGRAME ȘCOLARE PENTRU CICLUL SUPERIOR AL LICEULUI

TIPIC ȘI LITURGICĂ

(curriculum diferențiat)

CLASELE A XI-A – A XII-A

Filiera vocațională, profil teologic

Specializarea: Teologie ortodoxă

Aprobat prin ordinul ministrului

Nr. 5397 / 17.10.2006

NOTA DE PREZENTARE

Disciplina ***Tipic și Liturgică*** se studiază în cadrul curriculumului diferențiat pentru ciclul superior al liceului, filiera vocațională, profil teologic, specializarea teologie ortodoxă, fiindu-i alocate câte 2 ore/săptămână pentru clasele a XI-a și a XII-a.

Studierea acestei discipline școlare în învățământul teologic preuniversitar are ca scop familiarizarea elevilor cu învățătura de credință a Bisericii Ortodoxe și formarea unei culturi teologice, apte să pregătească pe viitorii slujitori ai Bisericii în misiunea lor pastorală, misionară și liturgică. Totodată, această disciplină școlară își propune să formeze elevilor competențe, valori și atitudini în acord cu principiile Bisericii Ortodoxe și cu cerințele societății contemporane.

Elaborarea programei școlare pentru disciplina ***Tipic și Liturgică*** a avut în vedere exigențele impuse de reforma curriculară din învățământul românesc actual. Stabilirea competențelor și selectarea conținuturilor au fost realizate respectând principiile relevanței, accesibilității și transmiterii sistematizate a cunoștințelor. De asemenea, s-a avut în vedere accentuarea caracterului pragmatic al cunoștințelor de liturgică, prin centrarea pe însușirea modului corect de realizare a slujbelor și prin corelarea acestora cu participarea la programul liturgic și duhovnicesc.

Prezenta programă școlară este structurată pe următoarele componente:

- competențe generale;
- valori și atitudini promovate, prin învățarea disciplinei, pe întreg parcursul ciclului superior al liceului;
- competențe specifice asociate cu conținuturile învățării, specificate distinct – pentru clasa a XI-a și pentru clasa a XII-a;
- lista unităților de conținut, prezentată distinct – pentru clasa a XI-a și pentru clasa a XII-a;
- sugestii metodologice;
- recomandări bibliografice pentru lectură suplimentară.

COMPETENȚE GENERALE

1. Argumentarea specificului și a importanței cultului ortodox
2. Explicarea principalelor învățături de credință din domeniul liturgicii, în diferite contexte de analiză
3. Aplicarea cunoștințelor liturgice în săvârșirea sfintelor slujbe

VALORI ȘI ATITUDINI

- Dezvoltarea respectului față de slujbele Bisericii
- Angajarea în trăirea vieții celei noi în Hristos prin participare la sfintele slujbe
- Conștientizarea importanței și rolului sfintelor slujbe în viața personală și comunitară
- Interesul pentru aprofundarea cunoștințelor religioase în vederea permanentei deveniri spirituale

CLASA A XI-A

COMPETENȚE SPECIFICE ȘI CONȚINUTURI

1. Argumentarea specificului și a importanței cultului ortodox

Competențe specifice	Conținuturi
1.1. Sintetizarea elementelor caracteristice cultului ortodox	<ul style="list-style-type: none">- Noțiuni introductive: obiectul, scopul și importanța Liturgicii- Originea cultului creștin; raportul lui cu Vechiul Testament, istoria și evoluția lui- Esența și formele de exprimare ale cultului religios în general- Trăsăturile caracteristice ale cultului creștin ortodox- Termenii sau factorii cultului. Cult de adorare, cult de venerare- Scopurile sau funcțiunile cultului divin ortodox
1.2. Analizarea diferitelor surse bibliografice referitoare la domeniul liturgic	<ul style="list-style-type: none">- Literatura liturgică la români

2. Explicarea principalelor învățături de credință din domeniul liturgicii, în diferite contexte de analiză

Competențe specifice	Conținuturi
2.1. Argumentarea rolului clerului și al credincioșilor în Biserică	<ul style="list-style-type: none">- Treptele clerului și funcțiile lor în cult- Treptele clerului inferior în Biserica veche și în Biserica Ortodoxă de azi- Rolul credincioșilor laici în cult
2.2. Descrierea caracteristicilor calendarului ortodox și ale perioadelor liturgice	<ul style="list-style-type: none">- Scurte noțiuni despre calendarul bisericesc- Anul bisericesc și împărțirea lui- Posturile din cursul anului bisericesc și zilele pentru pomenirile de obște ale morților- Despre sărbători în general; duminica și praznicele împărătești- Sărbătorile sfinților îngeri și ale sfintei Cruci; sărbătorile sfinților principali- Sfinți ortodocși români și sfinți cu moaște la noi în țară
2.3. Prezentarea specificului locașului de cult și a elementelor utilizate pentru săvârșirea cultului	<ul style="list-style-type: none">- Locașurile de cult; bisericile ortodoxe, forma și împărțirea lor; cimitirele- Obiectele care se găsesc în biserică; simbolismul și întrebuințarea lor; mobilierul liturgic- Veșmintele liturgice- Cărțile de slujbă pentru clerici și cântăreți; lecturile biblice în cult- Materiile întrebuințate în cult, folosirea și simbolismul lor
2.4. Sintetizarea caracteristicilor elementelor de artă bisericească	<ul style="list-style-type: none">- Arhitectura bisericească- Pictura bisericească; tipicul iconografic al picturii din bisericile ortodoxe; icoanele bisericești- Muzica bisericească; imnografi bisericești mai importanți

3. Aplicarea cunoștințelor liturgice în săvârșirea sfintelor slujbe

Competențe specifice	Conținuturi
3.1. Analizarea activității preotului în săvârșirea sfintelor laude	- Lucrarea preotului la sfintele laude: la slujba Ceasurilor liturgice; la slujba Vecerniei de diferite categorii; la slujbele Pavcerniței și Miezonopticii; la slujba Utreniei de diferite categorii
3.2. Practicarea actelor și a gesturilor liturgice specifice săvârșirii sfintelor taine	- Cel ce în toată vremea și în tot ceasul - Învrednicește-ne Doamne - Acum slobozește - Rugăciunea de binecuvântare a tămâiei - Rugăciunea intrării de la vohodul vecerniei - Psalmul 50 - Rânduiala cădirii la sfintele laude - Rânduiala vohodului la sfintele laude - Scoaterea Sfintei cruci la 1 august, 14 septembrie și Duminica a III-a din post

LISTA UNITĂȚILOR DE CONȚINUT

Noțiuni introductive

- Obiectul, scopul, împărțirea materiei și importanța Liturgicii
- Literatura liturgică la români

Despre cult

- Originea cultului creștin. Raportul lui cu Vechiul Testament, istoria și evoluția lui
- Esența și formele de exprimare ale cultului religios în general
- Trăsăturile caracteristice ale cultului creștin ortodox
- Termenii sau factorii cultului. Cult de adorare, cult de venerare
- Scopurile sau funcțiunile cultului divin ortodox

Rolul clerului și al credincioșilor în Biserică

- Treptele clerului și funcțiile în cult
- Treptele clerului inferior în Biserica veche și în Biserica Ortodoxă de azi
- Rolul credincioșilor laici în cult

Despre calendar, sărbători și perioade liturgice speciale

- Scurte noțiuni despre calendarul bisericesc
- Anul bisericesc și împărțirea acestuia
- Despre sărbători în general. Duminica și praznicele împărătești
- Sărbătorile sfinților Îngeri și ale Sfintei Cruci. Sărbătorile sfinților principali
- Sfinți ortodocși români și sfinți cu moaște la noi în țară
- Posturile din cursul anului bisericesc și zilele pentru pomenirile de obște ale morților

Locașurile de cult și ceea ce se găsește în ele

- Locașurile de cult. Bisericile ortodoxe, forma și împărțirea lor. Stiluri arhitectonice
- Obiectele care se găsesc în biserică. Mobilierul liturgic
- Cimitirele
- Pictura bisericească. Tipicul iconografic al picturii din bisericile ortodoxe
- Icoanele bisericești
- Obiectele de cult. Simbolismul și întrebuințarea lor
- Veșmintele liturgice
- Cărțile de slujbă pentru clerici și cântăreți. Lecturile biblice în cult
- Materiile întrebuințate în cult, folosirea și simbolismul lor

Cântarea ca formă de cult

- Imnele bisericești
- Imnografi bisericești mai importanți

Lucrarea preotului la sfintele laude

- la slujba Ceasului IX
- la slujba Vecerniei de diferite categorii
- la slujbele Pavcerniței și Miezonopticii
- la slujba Utreniei
- la slujbele închinare Sfintei Cruci (1 august, 14 septembrie și Duminică a III-a din Post)
- la slujba deniilor din săptămâna a V-a din Postul Paștilor
- la slujbele Săptămânii Patimilor
- la slujbele perioadei Penticostarului

COMPETENȚE SPECIFICE ȘI CONȚINUTURI

1. Argumentarea specificului și a importanței cultului ortodox

Competențe specifice	Conținuturi
1.1. Argumentarea locului central al Sfintei Liturghii în cultul ortodox	<ul style="list-style-type: none"> - Sfânta Liturghie – generalități: definire, scop, instituire - Istoricul Sfintei Liturghii
1.2. Descrierea condițiilor pentru săvârșirea slujbelor	<ul style="list-style-type: none"> - Pregătirea preotului pentru oficierea slujbelor din sărbători și a Sfintei Liturghii, după povățuirile din liturghier: pregătirea sufletească; oficierea serviciilor divine din ajun și din ziua sărbătorii; canonul Sfintei Împărtășanii și a celor rânduite de liturghier; împăcarea cu toți cei cu care a fost supărat; pregătirea trupeză - Pregătirea celor necesare pentru oficierea slujbelor: curățenia locașului de cult; obiectele de cult; cărțile de cult; veșmintele liturgice; materia pentru cult - Ritualul închinării, în vederea slujirii Sfintei Liturghii - Ritualul îmbrăcării cu sfintele veșminte, în vederea slujirii Sfintei Liturghii
1.3. Susținerea importanței cunoașterii rânduiei Sfintei Liturghii în vederea săvârșirii corecte a acesteia	<ul style="list-style-type: none"> - Liturgia Sfântului Ioan Gură de Aur: autor și caracteristici; rânduiala proscomidiei; rânduiala Sfintei Liturghii; explicația mistico-simbolică; memorarea rugăciunilor specifice - Liturgia Sfântului Vasile cel Mare: autor; generalități și caracteristici - Liturgia Darurilor mai înainte sfințite: autor; generalități și caracteristici; rânduială; semnificație mistico-simbolică

2. Explicarea principalelor învățături de credință din domeniul liturgicii, în diferite contexte de analiză

Competențe specifice	Conținuturi
2.1. Demonstrarea necesității Sfințelor Taine pentru viața spirituală a omului	<ul style="list-style-type: none"> - Sfințele Taine: definiție, importanță, număr, scopul, timpul și locul săvârșirii
2.2. Analizarea rânduiei tipiconale și a modalităților de realizare a slujbelor Sfințelor Taine	<ul style="list-style-type: none"> - Taina Sfântului Botez: pregătirea preotului, a candidatului și a celor necesare; rânduiala; semnificație mistico-simbolică - Taina Mirungerii: rânduiala ei în cadrul botezului; rânduiala ei în afara botezului; semnificație mistico-simbolică - Taina Spovedaniei: pregătirea preotului; despre canonul sau epitimia la Spovedanie; respectarea secretului spovedaniei; controlul penitentului după spovedanie - Taina Sfintei Împărtășanii: rânduiala împărtășirii credincioșilor; rânduiala împărtășirii clericilor în cadrul Sf. Liturghii; rânduiala împărtășirii bolnavilor - Taina Nuntii: pregătirea candidaților; rânduiala slujbei Logodnei; rânduiala slujbei Cununiei; semnificație mistico-simbolică - Taina Sfântului Maslu: pregătirea candidatului; rânduială - Taina preoției: pregătirea candidatului; rânduiala hirotoniei întru diacon; rânduiala hirotoniei întru preot

Competențe specifice	Conținuturi
2.3. Evidențierea necesității săvârșirii corecte a slujbelor Sfintelor Taine și a ierurgiilor	<ul style="list-style-type: none"> - Ierurgii legate botez și cununie - Sfințirea apei - Ierurgii la diferite momente din viața omului - Rânduiești și slujbe legate de sfârșitul omului

3. Aplicarea cunoștințelor liturgice în săvârșirea sfintelor slujbe

Competențe specifice	Conținuturi
3.1. Evidențierea necesității săvârșirii corecte a slujbelor Sfintelor Taine și a ierurgiilor	<ul style="list-style-type: none"> - Inovații ce privesc: Taina Sfântului botez; Taina Spovedaniei; Taina Sfintei Împărtășanii; Taina Sfântului Maslu; Taina Cununii; Cultul morților
3.2. Formularea de argumente pentru combaterea inovațiilor legate de slujbele Sfintelor Taine și de ierurgii	

LISTA UNITĂȚILOR DE CONȚINUT

Lucrarea preotului la Sfânta Liturghie

- Pregătirea preotului în vederea slujirii Sfintei Liturghii
 - Pregătirea preotului pentru oficierea slujbelor din sărbători și a Sfintei Liturghii, după povățuirile din liturghier: pregătirea sufletească; oficierea serviciilor divine din ajun și din ziua sărbătorii; canonul Sfintei Împărtășanii și a celor rânduite de liturghier; împăcarea cu toți cei cu care a fost supărat; pregătirea trupească
 - Pregătirea celor necesare pentru oficierea slujbelor: curățenia locașului de cult; obiectele de cult; cărțile de cult; veșmintele liturgice; materia pentru cult
 - Ritualul închinării, în vederea slujirii Sfintei Liturghii
 - Ritualul îmbrăcării cu sfintele veșminte, în vederea slujirii Sfintei Liturghii
- Liturgia Sfântului Ioan Gură de Aur
 - Autor și caracteristici
 - Rânduiala procomidiei
 - Rânduiala Sfintei Liturghii
 - Semnificația mistico-simbolică
 - Memorarea rugăciunilor specifice
- Liturgia Sfântului Vasile cel Mare
 - Autor
 - Generalități și caracteristici
- Liturgia Darurilor mai înainte sfințite
 - Autor
 - Generalități și caracteristici
 - Rânduială
 - Semnificația mistico-simbolică

Lucrarea preotului la Sfintele Taine

- Taina Sfântului Botez
 - Pregătirea preotului, a candidatului și a celor necesare
 - Rânduiala
 - Semnificația mistico-simbolică
- Taina Mirungerii
 - Rânduiala ei în cadrul botezului
 - Rânduiala ei în afara botezului
 - Semnificația mistico-simbolică

- Taina Spovedaniei
 - Pregătirea preotului
 - Despre canonul sau epitimia la spovedanie
 - Respectarea secretului spovedaniei și controlul penitentului după spovedanie
- Taina Sfintei Împărtășanii
 - Rânduiala împărtășirii credincioșilor
 - Rânduiala împărtășirii clericilor în cadrul Sfintei Liturghii
 - Rânduiala împărtășirii bolnavilor
- Taina Nunții
 - Pregătirea candidaților
 - Rânduiala slujbei logodnei
 - Rânduiala slujbei cununiei
 - Semnificația mistico-simbolică
- Taina Sfântului Maslu
 - Pregătirea candidatului
 - Rânduială
- Taina preoției
 - Pregătirea candidatului
 - Rânduiala hirotoniei întru diacon
 - Rânduiala hirotoniei întru preot

Lucrarea preotului la Sfintele Ierurgii

- Ierurgii legate botez și cununie
 - Rânduiala sfințirii apei în prima zi când naște femeia
 - Rânduiala moliftei la femeia lehoză la a opta zi de la naștere
 - Rânduiala la punerea numelui copilului la a opta zi de la naștere
 - Rânduiala moliftei pentru femeia care a avortat
 - Rânduiala la a opta zi după cununie
- Sfințirea apei
 - Rânduiala aghiesmei mici
 - Rânduiala aghiesmei mari
 - Rânduiala aghiesmei în Săptămâna luminată
- Binecuvântarea casei noi și a obiectelor casnice
- Sfințirea diferitelor obiecte de cult
- Lucrarea preotului și sfințirea locului unei noi biserici
- Rânduiala Te-Deum-ului
- Rânduiala Acatistului și a Paraclisului
- Molifte și rânduiele pentru diferite trebuințe sufletești ale credincioșilor
- Rânduiele și slujbe legate de sfârșitul omului
 - Rânduiala slujbei la ieșirea cu greu a sufletului
 - Rânduiala înmormântării: Generalități; Rânduiala panhidei și citirea stâlpilor; În mormântarea miren timeri adulți; În mormântării pruncilor; În mormântarea preoților și a diaconilor de mir; În mormântarea călugărilor; În mormântarea în Săptămâna luminată
 - Parastasul și litia pentru morți la diferite ocazii
 - Termenele sau soroacele pentru pomenirea morților
- Inovații în cult privind Sfintele Taine și ierurgiile

SUGESTII METODOLOGICE

Programa școlară de *Tipic și Liturgică* pentru clasele a XI-a și a XII-a de liceu, filiera vocațională, profil teologic, specializarea teologie ortodoxă, a urmărit deplasarea accentului de pe conținuturi pe competențe, asigurându-se astfel o perspectivă nouă asupra domeniului teologic și asupra demersului didactic. Competențele specifice au fost corelate cu unitățile de conținut, avându-se în vedere posibilitatea ca o competență specifică să poată fi realizată prin una sau prin mai multe unități de conținut.

Prezentul curriculum a fost elaborat luându-se în considerare specificul celorlalte discipline teologice care fac parte din curriculum-ul diferențiat pentru clasele a XI-a – a XII-a, precum și programa de la această disciplină pentru clasele a IX-a și a X-a.

Conținuturile sunt prezentate în mod sistematic, pornind de la teme de *Liturgică generală*, pentru prima parte a clasei a XI-a, și continuând cu cele de *Liturgică specială*, care prezintă cele șapte laude bisericești, cu o abordare mult mai aprofundată decât cea din clasele a IX-a și a X-a. Temele sunt prezentate și din perspectiva slujirii preoților. Pentru clasa a XII-a au fost abordate teme din *Liturgica specială*, ce se referă la Sfânta Liturghie, Sfintele taine și Sfintele ierurgii. Elevilor li se oferă posibilitatea să aprofundeze, să compare și să identifice principalele erori sau neajunsuri ce se pot manifesta în slujirea sfintelor slujbe.

Temele au fost selectate din perspectiva următoarelor principii:

- accentuarea caracterului pragmatic, prin centrarea pe însușirea modului corect de realizare a slujbelor;
- cultivarea dragostei și a respectului față de slujbele Bisericii, prin înțelegerea semnificației lor și prin participarea conștientă la acestea;
- corelarea cunoștințelor liturgice cu participarea la programul liturgic și duhovnicesc.

Pentru realizarea competențelor specifice, se recomandă utilizarea unor strategii de învățare variate, precum:

- dezbaterile privind importanța și rolul diferitelor elemente din domeniul Liturgicii;
- studiul de caz cu rol de exemplificare a modalităților de realizare a sfintelor slujbe;
- argumentarea biblică și patristică;
- utilizarea noilor tehnologii informatice și a altor mijloace audio-vizuale în procesul de predare-învățare, pentru ilustrarea aspectelor practice de liturgică.

RECOMANDĂRI BIBLIOGRAFICE PENTRU LECTURA SUPLIMENTARĂ

Clasa a XI-a

1. *** Cărți de cult: *Ceaslov, Octoih, Catavasier, Psaltire, Penticostar, Mine*
2. *** *Liturghier*, Ed. IBMBOR, București, 2000
3. *** *Tipic bisericesc*, Ed. IBMBOR, București, 1976
4. Braniște, Pr. Prof. Dr. Ene, *Liturgica specială pentru Institutele teologice*, Ed. IBMBOR, București, 1985.
5. Braniște, Pr. Prof. Dr. Ene, *Liturgica generală*, 2 vol., Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați 2000.
6. Braniște, Pr. Prof. Dr. Ene, *Liturgica teoretică. Manual pentru elevii seminariști*, Ed. Credința noastră, București, 1997.
7. Evdokimov, Paul, *Rugăciunea în Biserica de Răsărit*, trad. de Carmen Bolocan, Ed. Polirom, Iași, 1996.
8. Makarios Simonopetritul, *Triodul explicat. Mistagogia timpului liturgic*, trad. de diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2000.
9. Schmemmann, Pr. Prof. Alexander, *Pentru viața lumii. Sacramentele și Ortodoxia*, trad. de Pr. Prof. Dr. Aurel Jivi, Ed. IBMBOR, București, 2001.
10. Sfântul Ioan din Kronstadt, *Liturghia: cerul pe pământ. Cugetări mistice despre Biserică și Cultul divin ortodox*, trad. de Boris Buzilă, Ed. Deisis, Sibiu, 1996.
11. Vintilescu, Pr. Prof. Dr. Petre, *Liturghierul explicat*, Ed. IBMBOR, București, 1998.

Clasa a XII-a

1. *** *Liturghier*, Ed. IBMBOR, București, 2000.
2. *** *Molitvelnic*, Ed. IBMBOR, București, 2000.
3. *** *Tipic bisericesc*, Ed. IBMBOR, București, 1976.
4. Arhimandritul Vasilios, *Intrarea în Împărăție. Elemente de trăire liturgică a tainei unității în Biserica Ortodoxă*, trad. de Pr. Prof. Dr. Ioan Ică, Ed. Deisis, Sibiu, 1996.
5. Braniște, Pr. Prof. Dr. Ene, *Liturgica specială pentru Institutele teologice*, Ed. IBMBOR, București, 1985.
6. Braniște, Pr. Prof. Dr. Ene, *Liturgica teoretică. Manual pentru elevii seminariști*, Ed. Credința noastră, București, 1997.
7. Cabasila, Nicolae, *Tâlcuirea dumnezeieștii Liturghii*, trad de Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, Ed. IBMBOR, București, 1997.
8. Evdokimov, Paul, *Rugăciunea în Biserica de Răsărit*, trad. de Carmen Bolocan, Ed. Polirom, Iași, 1996.
9. Makarios Simonopetrul, *Triodul explicat. Mistagogia timpului liturgic*, trad. de diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2000.
10. Schmemmann, Pr. Prof. Alexander, *Pentru viața lumii. Sacramentele și Ortodoxia*, trad. de Pr. Prof. Dr. Aurel Jivi, Ed. IBMBOR, București, 2001.
11. Sfântul Ioan din Kronstadt, *Liturghia: cerul pe pământ. Cugetări mistice despre Biserică și Cultul divin ortodox*, trad. de Boris Buzilă, Ed. Deisis, Sibiu, 1996.
12. Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă*, Ed. Mtpoliei Olteniei, Craiova, 1986.
13. Vintilescu, Pr. Prof. Dr. Petre, *Liturghierul explicat*, Ed. IBMBOR, București, 1998.